

Arap Dilinde Bir Mecaz-1 Mürsel Türü Olarak Aynı Kökten Türeyen Farklı Kelimelerin Birbirlerinin Yerine Kullanılması

-Kur'an-ı Kerim Bağlamında Bir İnceleme-

*Ahmet BOSTANCI**

Öz: Mecaz-1 mürseldeki alaka çeşitlerinden birisi de mecaz olarak kullanılan kelimenin yerine kullanıldığı hakiki anlamdaki kelimeyle aynı kökten türemiş olması şeklindeki ortaklıktır. Arap dilinde öteden beri bilinen, bir kelimenin bir başka kelime yerinde kullanılması şeklindeki uygulama, klasik dilbilim eserlerinde de yer almaktadır. Bu çalışmada konu Kur'an-ı Kerimdeki uygulamalar çerçevesinde ele alınmıştır. Bu yapılırken Kur'an-ı Kerimde aynı kökten gelen ve birbirleri yerinde kullanılmış kelimelerin türleri üzerinde durulmuş, bunlarla ilgili müfessirlerin varsa farklı yorumlarına yer verilmiştir. Farklı yorumların Kur'an meallerine etkisine de zaman zaman temas edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mecaz, Mecaz-1 mürsel, alaka çeşitleri, Kur'an-ı Kerim, Arap dili, Kur'an-ı Kerim ve mecaz

The Use of Different Words of The Same Root Interchangeably in Arabic Language as a Metaphor (Majaz Al-Mursal): An Inquiry in The Context of The Qur'an

Abstract: One kind of metaphor is the use of the word of the same root when it is used literally instead of the word used metaphorically. This kind of use which is well known in Arabic language is also discussed in classical linguistic works. This study examines this topic within the context of the Qur'an. It examines the kinds of words which comes from the same root and are used interchangeably. It also evaluates the views of the commentators and the impacts of these views on the Qur'anic translations.

Keywords: Metaphor, Majaz al-Mursal, Kinds of relations, Qur'an, Arabic language, The Holy Quran and the metaphor

İktibas/Citation: Ahmet Bostancı, "Arap Dilinde Bir Mecaz-1 Mürsel Türü Olarak Aynı Kökten Türeyen Farklı Kelimelerin Birbirlerinin Yerine Kullanılması -Kur'an-ı Kerim Bağlamında Bir İnceleme-", *Usûl*, 13 (2010/1), 41 - 64.

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Giriş

Malum olduğu üzere Arap Dili Belagatında “Beyan” bölüm başlığı altında incelenen konulardan birisi de hakikat ve mecazdır. Hakikat, dilde konulduğu anlamda kullanılan kelimedir.¹ Mecaz ise tam tersi olarak, hakiki mananın kastedilmediği ortaya koyan bir karine ile birlikte dilde konulduğu anlam dışını da kullanılan kelimedir.²

Kelimelerin hakiki anlamları dışında rastgele ve istenildiği gibi kullanılması söz konusu değildir. Mecazî manadaki kelime hakiki mana dışında aralarındaki bir alaka sebebiyle kullanılmaktadır. Mecaz olarak kullanılan kelimenin kullanım gerekçesi, kullanıldığı anlam ile hakiki mana arasındaki benzerlik ise buna istiare denir. Eğer konulduğu ilk anlamdan farklı bir manada benzerlik dışı bir alaka sebebiyle kullanılmışsa buna da mecaz-ı mürsel denilmektedir.³

Belagat kitaplarında mecaz-ı mürsel için pek çok alaka sayılmaktadır. Başlıcaları arasında “sebebiyyet” (bir şeyin yerine onun varlığına sebep olan şeyin söylenmesi),⁴ “müsebbebiyyet” (bir şeyin yerine varlığına sebep olduğu şeyin söylenmesi)⁵, “külliyyet” (bir şeyin tamamının söylenmesi ve bir kısmının kastedilmesi)⁶, “cüziyyet” (bir şeyin bir kısmının söylenmesi ve tamamının kastedilmesi)⁷ “kevniiyyet/i’tibâru mâ kâne” (geçmişteki durumun dikkate alınması)⁸, “evliyyet/i’tibâru mâ yekûn” (gelecekte meydana gelecek durumun dikkate alınması)⁹ vb. sayılabilir.

¹ Celaluddîn Muhammed b. Abdirrahman b. Ömer b. Ahmed b. Muhammed el-Kazvîni, *el-İzâh fi ‘ulûmi’l-belâga*, neşr. Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye, Lübnan 2010, s. 202-204.

² el-Kazvîni, *el-İzâh*, s. 204; es-Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâga fi’l-meânî ve’l-beyân ve’l-bedi’*, neşr. Mektebetu’l-Âdâb, Kahire 2005, s. 236.

³ el-Kazvîni, *el-İzâh*, s. 205; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâga*, s. 236; Ali el-Cârim, Mustafa Emîn, *el-Belagatu’l-vâziha*, neşr. Dâru’l-fikr, Beyrut 2006, s. 93.

⁴ (رَبَعَتِ الْمَاشِيَةَ الْغَيْثَ) “Hayvanlar yağmuru otladı” cümlesinde (الغَيْثَ) kelimesi (النبات) anlamında mecazdır. Nebat yağmur sebebiyle meydana geldiğinden sebep müsebbeb yerine söylenerek mecaz yapılmış olmaktadır. Bk. el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâga*, s. 237.

⁵ (رَزَقًا) (وَيُنَزَّلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا) “Sizin için semadan rızık indiriyor” ayetinde (el-Gâfir, 40/13) (رَزَقًا) kelimesi (مطرًا) “yağmur” anlamında mecazdır. Rızık yağmur sebebiyle meydana geldiğinden müsebbeb sebep yerine söylenerek mecaz yapılmış olmaktadır. Bk. el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâga*, s. 238; el-Cârim- Emîn, *el-Belagatu’l-vâziha*, s. 91-92.

⁶ (يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ) “Parmaklarını kulaklarına sokuyorlar” ayetinde (el-Bakara, 2/19) (أَصَابِعَ) kelimesi (أنامل) “parmak uçları” anlamında mecazdır. Parmak uçları parmağın parçası olduğundan parça yerine bütün söylenilerek mecaz yapılmıştır. Bk. el-Kazvîni, *el-İzâh*, s. 207.

⁷ (عَيْنَ) “göz” kelimesinin “casus” anlamında kullanılması bu tür bir mecazdır. Bk. el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâga*, s. 238.

⁸ (وَأَتُوا النَّبَاتِجَ أَفْوَالَهُمْ) “Yetimlere mallarını verin” (en-Nisâ, 4/2) ayetinde kastedilen kişiler ergenlik dönemine gelmiş ve bu sebeple malları kendilerine teslim edilen kişilerdir. Ergenliğe ulaşmış kişi artık yetim sayılmaz. Ayette geçmişteki durumları dikkate alınarak haklarında yetim ifa-

Mecaz-ı mürseldeki alakaların sayısını yirmi sekize kadar çıkarırlar mevcuttur. Bunların bir kısmının bir diğeri içinde değerlendirilerek sayının dokuza kadar düşürülebileceği de ifade edilmiştir.¹⁰

Mecaz-ı mürseldeki alaka çeşitlerinden birisi de aynı kökten gelen farklı kelimelerin birbirleri yerine kullanılmalarıdır.¹¹ Kur'an-ı Kerim'de de bu tür mecazın çok sayıda örneği bulunmaktadır.¹²

Aynı kökten türeyen kelimelerin birbirlerinin yerine kullanılması şeklindeki bu mecaz türünün Kur'an-ı Kerim'de tespit edebildiğimiz başlıca şekilleri şunlardır:

1. İsm-i fâil yerine masdar kullanımı

Arapça daki (رجل عدل) anlamında (رجل عدل) denilmesi örneğinde olduğu gibi masdarın ism-i fâil anlamında kullanılması uygulaması mevcuttur.¹³ Muallaka şairlerinden Zuheyr b. Ebî Sulmâ'nın şu beytinde de benzer bir kullanım vardır:

desi mecazen kullanılmıştır. Bk. el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belaga*, s. 239; el-Cârim- Emin, *el-Belagatu'l-vâziha*, s. 91-92.

⁹ “وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاكِحًا كَفَّارًا” “sadece kendileri gibi kâfir, günahkâr dünyaya getirirler” (Nûh, 71/27) ayetinde söz konusu kişilerden doğan çocuklar için kâfir ve günahkâr ifadeleri kullanılmıştır. Hâlbuki çocuk doğduğu zaman kâfir ya da günahkâr değildir. Burada ileride öyle olacakları için mecazen bu ifadeler kullanılmıştır. Bk. el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belaga*, s. 240.

¹⁰ Mahmûd el-Antâki, “el-'Alâka”, *Mecmûatu mutûn fi 'ilmi'l-beyân*, Tah. İlyas Kaplan, Neşr. Dâru'l-kutub el-ilmiyye, Beyrut 2010, s. 55-57.

¹¹ Bk. el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belaga*, s. 240; el-Antâki, “el-'Alâka”, s. 54-55; Fahrüddin b. Seyyid Molla Abdullah el-Arnâsi, “el-İstinâre fi'l-istiâre”, *Mecmûatu mutûn fi 'ilmi'l-beyân*, Tah. İlyas Kaplan, Neşr. Dâru'l-kutub el-ilmiyye, Beyrut 2010, s. 141. es-Suyûtî, bunu Kur'an-ı Kerim'de yer alan yirmi mecaz-ı mürsel çeşidinden yirmincisi olarak, ez-Zerkeşi ise yirmi altı çeşidinden yirmi birincisi olarak ele almaktadır. Bk. Celâluddin 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, Menşûrâtu zevi'l-kurbâ, yy. 1429, II, 75; Bedruddin Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, neşr. Dâru'l-hadis, Kahire 2006, s. 492). İbn Fâris, bir kelimenin başka bir kelime yerinde kullanımının (et-ta'vid) Arapların yapageldikleri uygulamalardan (min suneni'l-Arab) olduğunu söylemektedir. Bk. Ebû'l-Huseyn Ahmed İbn Fâris, *es-Sâhibi fi fihri'l-lugati'l-'Arabiyyeti ve mesâlihâ ve suneni'l-'Arab fi kelâmihâ*, neşr. Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 1997, s. 179. es-Seâlibî ve es-Suyûtî de benzer bir nitelendirmede bulunmaktadırlar. Bk. Ebû Mansur Abdülmelik b. Muhammed b. İsmail es-Seâlibî, *Fikhu'l-luga ve esrâru'l-'Arabiyye*, Mısır ty., s. 489 vd.; Celâluddin 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-Muzhir fi ulûmi'l-luga ve envâ'ihâ*, neşr. Dâru't-Türâs, Kahire 2008, I, 331 vd.

¹² Aralarında Zahirîlerin, Şâfiîlerden İbnu'l-Kâss'ın ve Mâlikîlerden İbn Huveymzendâd'ın da bulunduğu bir grup Kur'an'da mecazin varlığını kabul etmemektedirler. Ancak cumhur Kur'an'da mecazin bulunduğu görüşündedir. Kur'an'da mecazin varlığı konusundaki tartışmalar için bk. es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 71.

¹³ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *el-Fethu'l-kadir el-câmiu beyne fenney er-rivâyeti ve'd-dirâyeti min ilmi't-tefsîr*, tah. Abdurrahman Umeyra, yy 1994, V, 353. Arapçada kullanılan diğer benzer ifadeler için bk. es-Seâlibî, *Fikhu'l-luga*, s. 493.

(مَتَى يَشْتَجِرُ قَوْمٌ يَقُلُ سَرَوَاتُهُمْ: ... هُمْ بَيْنَنَا، فَهَمْ رَضَى، وَهُمْ عَدَلٌ) Beytte (رَضَى) kelimesi (مرضيون) anlamında ve (عَدَلٌ) kelimesi de (عدول) anlamında kullanılmıştır.

Bu tür bir kullanım söz konusu olduğunda müfred, tesniye, cemi ve müzekker-müennes arasında bir fark yoktur. İsm-i fâil anlamındaki masdar hepsi için aynı şekilde kullanılır.¹⁴

Uygulamanın Kur'an-ı Kerim'deki örnekleri ise şu şekildedir:

ez-Zerkeşi ve es-Suyûtî, (فَانَّهُمْ عَدُوٌّ لِي) ayetinde¹⁵ (عَدُوٌّ) kelimesinin masdar olduğunu ve ism-i fâil yerinde kullanıldığını, bu yüzden de (هُم) zamirine uyararak çoğul değil de tekil olarak geldiğini ifade etmektedirler.¹⁶ İbn Âşur, farklı bir yaklaşımla, kelimenin (فَعُول) vezininde ve (فَاعِل) manasında olduğunu ve bu şekilde olan kelimelerin devamlı müfred müzekker olarak kullanıldığı bilgisini vermektedir.¹⁷

(فُلٌ أَرَاءَيْتُمْ إِنْ أَضْحَجَ مَاؤُكُمْ عَوْرًا) ayetinde¹⁸ (عَوْرًا) kelimesi (غائرا) anlamında kullanılmıştır.¹⁹ Bazı müfessirler ism-i fâil yerine masdar kullanılmasının mübalağa olduğunu belirtir ve buradaki kullanımın Arapçadaki (رَجُلٌ عَادِلٌ) anlamında (رَجُلٌ عَادِلٌ) denilmesine benzediğini ifade ederler.²⁰

Müfessirlerin bir kısmına göre; (وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى) ayetinde²¹ (التَّقْوَى) kelimesi (المتقين) yani ism-i fâil anlamında kullanılmıştır.²² Fahrüddîn er-Râzî, Arapçada masdarın ism-i fâil anlamında kullanılmasına delil ve örnek olarak Hansâ'nın

¹⁴ Ebû Cafer Muhammed İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, neşr. Dâru'l-Hicr, Kahire 2001, VIII, 213.

¹⁵ eş-Şuarâ, 26/77.

¹⁶ ez-Zerkeşi, *el-Burhân*, s. 493; es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 75.

¹⁷ Muhammed et-Tâhîr b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, neşr. Dâru't-Tûnisiyye li'n-neşr, Tunus 1984, XIX, 140.

¹⁸ el-Mülk, 67/30.

¹⁹ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIII, 138; Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî en-Neysâbüri, *el-Vasîfî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, neşr. Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1994, IV, 331; Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mesûd el-Begavî, *Meâlimu't-tenzîl*, neşr. Dâru İbn Hazm, Beyrut 2002, s. 1334; Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, neşr. Dâru'l-fikr, Beyrut 1981, XXX, 76; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li-âyâti'l-ahkâm*, neşr. Müessesetu'r-Risale, Beyrut 2006, XXI, 133; eş-Şevkânî, *el-Fethu'l-kadîr*, V, 352; Ebu'l-fazl Şihâbüddîn es-Seyyid Mahmûd el-Âlûsî, *Râhu'l-meânî*, neşr. Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî, Beyrut ty, XXIX, 22.

²⁰ eş-Şevkânî, *el-Fethu'l-kadîr*, V, 353. Arapçada kullanılan diğer benzer ifadeler için bk. es-Seâlibî, *Fıkhü'l-luga*, s. 493.

²¹ Tâhâ, 20/132.

²² el-Begavî, *Meâlimu't-tenzîl*, s. 831; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXII, 137; 'İmâduddîn Ebu'l-fedâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr ed-Dîmeşki, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-'azîm*, neşr. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, V, 288; Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkindî, *Bahru'l-'ulûm*, neşr. Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1993, II, 359.

(فإنما هي إقبال وإدبار) beytini vermekte ve burada geçen (إقبال) kelimesinin (مقبلة) ve (إدبار) kelimesininin de (مدبرة) anlamında olduğunu ifade etmektedir.²³ Kur'an-ı Kerim'de (وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ) ayetinde olduğu gibi²⁴ (التَّقْوَى) masdarının değil de (المتقين) ism-i fâilinin kullanıldığı ayetler de bulunmaktadır.

Ayeti muzafların hazfedildiği ve anlamın (وحسن العاقبة لأهل التقوى) “Güzel akıbet takva ehli içindir” olduğu şeklinde yorumlayan müfessirler de mevcuttur.²⁵

2. İsm-i mef'ûl yerine masdar kullanımı

Arapçada ism-i mef'ûl yerinde masdar kullanılmaktadır. (المبشّر به) “müjdeleyen şey” için (البشرى) kelimesinin, (المقول) “denilem şey” anlamında kelimesinin kullanılması bu türdendir.²⁶ Aşağıdaki ayetlerde de bu şekilde bir kullanım söz konusudur.

(وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ) ayetinde²⁷ (علم) "bilmek" masdarı (معلوم) "bilinen şey" anlamında kullanılmıştır.²⁸ Kelimenin bu anlama geldiği konusunda müfessirler arasında görüş birliği söz konusudur.

(وَجَاؤْ عَلَىٰ قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ) ayetinde²⁹ (كَذِبٍ) masdarı (مكذوب فيه) anlamında kullanılmıştır. Zira (كَذِبٍ) söze sıfat olabilir, yoksa gömlek gibi bir cisme sıfat olmaz.³⁰ Fahrüddin er-Râzî, el-Ferrâ, el-Müberred, ez-Zeccâc ve İbnu'l-Enbârî gibi Arap dilcilerinin ayette geçen (كَذِبٍ) masdarının (مكذوب فيه) anlamında kullanılmasının mübalağa amaçlı olduğunu söylediklerini belirtir. Bu bilgiler ayrıca

²³ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, V, 41.

²⁴ el-'Arâf, 7/128; el-Kasas, 28/83.

²⁵ Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vil*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984, III, 70. Muzafın hazfedildiğini ifade etmekle beraber (التقوى) kelimesinin (أهل التقوى) anlamında olduğunu söyleyen müfessirler de muhtemelen Nesefî ile aynı şeyi ifade etmektedirler. Bk. el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XIV, 165; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XVI, 285. Türkçe Kuran meallerinde tefsirlerdeki bu yaklaşımlara paralel olarak “muttakiler” veya “takva sahipleri”, “(ehl-i) takva” anlamları tercih edildiği gibi epeyce sayıda meal yazarının da kelimeyi hakiki anlamında ve hazif olduğunu kabul etmeksizin aynen tercüme ederek kullandığı görülmektedir. Örneğin Şaban Piriş ayete “*Akîbet takvanındır*”; Suat Yıldırım: “*Güzel akîbet, takvâdadır*”, Ömer Nahuhi Bilmen: “*Akîbet ise takvâ içindir*” anlamını vermektedir.

Bk. <http://www.kuranmeali.com/ayetkarsilastirma.asp?sure=20&ayet=132> (30.12.2012)

²⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 75. Arapçada ism-i fâil ya da ism-i mef'ûl yerinde masdar kullanılması na dair diğer örnekler için bk. es-Seâlibî, *Fikhu'l-luga*, s. 493.

²⁷ el-Bakara, 2/255.

²⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, IX, 461; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, VII, 11; Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân el-Endulîsî, *el-Bahru'l-muhîr*, neşr. Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, II, 289; ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 493; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kâdir*, I, 465; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, III, 9.

²⁹ Yûsuf, 12/18.

³⁰ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 493; es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 75.

Arapça'da (ماء سكب)³¹ ve (رجل عدل)³² örneklerinde olduğu gibi masdarın ism-i fâil ve meful yerinde ve (عقل) için (معقول) denilmesi gibi ism-i fâil ve mefulün de masdar yerinde kullanılmasının Arapçada olan uygulamalar olduğunu ifade etmişlerdir.³³

Bazı müfessirlere göre; (فَإِنْ آمَنَ بِبَعْضِكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أُؤْتِمِنَ أَمَانَتَهُ) ayetindeki³⁴ (أمانة) kelimesi (الشيء المؤمن عليه) “güvence verilen şey” anlamında ism-i meful yerinde kullanılmıştır.³⁵ (وَعْدُ) ayetindeki³⁶ (حَتَّى يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ) kelimesi (موعود) yani vadedilen şey anlamındadır.³⁷ (إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًا) ayetindeki³⁸ (وَعْدُ) kelimesi de aynı anlamdadır.³⁹ Yine (أَلَا بَلَاغًا مِنَ اللَّهِ وَرِسَالَاتِهِ) ayetinde⁴⁰ geçen (بَلَاغًا) kelimesi (بَلَّغَ) fiilinin ism-i masdarı ve (الكلام المبلغ) “tebliğ edilmiş söz” anlamında kullanılmaktadır.⁴¹

(رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا) ayetindeki⁴² (فِتْنَةً) kelimesi bazı müfessirlere göre ism-i meful yani (مفتون) anlamında masdardır. Buradaki (مُعَذِّبٌ) anlamındadır. Buna göre ayetin anlamı (لا تجعلنا معذبين للذين كفروا، أي لا تعذبنا بأيديهم) “Bizi kâfirlerin eliyle azaplandırma (muazzeb kılma)” olur.⁴³

3. Masdar yerine ism-i fâil kullanımı

Arapçada masdar yerine ism-i fâil kullanımı bilinen uygulamalardanıdır. (قم) anlamında (قم قائما) ifadesi kullanılır ki bu da masdar yerine ism-i failin kullanılmasına örnektir.⁴⁴

Müfessirlerin önemli bir kısmına göre; (لَيْسَ لَوْعَتِهَا كَاذِبَةٌ) ayetinde⁴⁵ (كَاذِبَةٌ) ism-i fâili (تكذيب) anlamında kullanılmıştır.⁴⁶

³¹ (ماء مسكوب) anlamındadır.

³² (رجل عادل) anlamındadır.

³³ er-Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, XVIII, 104-105.

³⁴ el-Bakara, 2/283.

³⁵ Tâhir b. Âşur, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, neşr. Dâru't-Tûnisiyye li'n-neşr, Tunus 1984, III, 122; kelimenin zimmetteki şey anlamında kullanıldığı bilgisi için bk. eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, I, 511.

³⁶ er-Ra'd, 13/31.

³⁷ Tâhir b. Âşur, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XIII, 147.

³⁸ Meryem, 19/61.

³⁹ el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 478.

⁴⁰ el-Cinn, 72/23.

⁴¹ Tâhir b. Âşur, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXIX, 245.

⁴² el-Mumtehine, 60/5.

⁴³ Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXVIII, 73; Tahir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVIII, 148.

⁴⁴ İbn Fâris, *es-Sahîbî fi fihhi'l-luga*, s. 180; er-Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, XXV, 66; el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XX, 176. es-Suyûtî, masdar yerine ism-i fâil kullanılmasının (من سنن العرب) “Arapların yapageldikleri uygulamalardan” olduğunu belirtir. es-Suyûtî, *el-Muzhir*, I, 337.

⁴⁵ el-Vâkia, 56/2.

Pek çok müfessir, (كَادِبَةٌ) kelimesinin masdar yerinde kullanıldığını ifade etmekle birlikte kelimenin türü ve anlamı konusunda farklı görüşlere sahip müfessir ve dilciler mevcuttur:

1. Ebû İshâk ez-Zeccâc isim masdar olduğunu söylemektedir.⁴⁷ (عافية) kelimesi gibi masdar olduğu da ifade edilmiştir.⁴⁸

2. İsm-i fâildir, mahzuf bir mevsufun (نفس) sıfatıdır.⁴⁹

4. Masdar yerine ism-i mef'ûl kullanımı

Arapçada masdar yerine ism-i mef'ûl kullanımı mevcuttur.⁵⁰ Uygulamanın Kur'an-ı Kerimdeki örneği ise şu şekildedir:

ez-Zerkeşi ve es-Suyûtî, (بِأَيِّكُمْ الْمَفْتُونُ) ayetinde⁵¹ (الْمَفْتُونُ) ism-i mef'ûlü, (الفتنة) anlamında yani masdar yerinde kullanılmıştır, demektedirler.⁵²

Müfessirler ayette geçen (الْمَفْتُونُ) kelimesinin anlamı hakkında farklı görüşlere sahiptirler.

Müfessirlerden bir kısmı kelimenin asli anlamında yani ism-i mef'ûl olduğu kanaatinde. Bu görüşte olanlar (بِأَيِّكُمْ) ifadesinin başındaki (ب) cer harfini (في) manasında kabul etmektedirler. Buna göre (بِأَيِّكُمْ الْمَفْتُونُ) ifadesinin anlamı (في أَيِّ) "Ey Muhammed, hangi grupta mecnun var; senin grubunda mı yoksa onların grubunda mı" şeklinde olmaktadır.⁵³

⁴⁶ İbn Fâris, *es-Sahîbî fî fikhi'l-luğa*, s. 180; ez-Zerkeşi, *el-Burhân*, s. 493; es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 75. el-Kurtubî, (كَادِبَةٌ) kelimesinin masdar manasında olduğunu ifade ettikten sonra, Arapların ism-i fâil ve ism-i mef'ûl masdar anlamında kullandığını söyler. Bk. el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XX, 176; er-Râzî de masdar anlamını ihtimallerden birisi olarak zikreder. Bk. er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXIX, 141. Ebû Hayyân (تَكْذِيب) anlamında olduğunu el-Hasen ve Katede'nin görüşü olduğunu ifade eder. Bk. Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhit*, VIII, 203.

⁴⁷ el-Kurtubî, *el-Câmi'*, IV, 419;

⁴⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXII,279; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhit*, VIII, 203; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 196.

⁴⁹ el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXVII, 129. er-Râzî de bunu ihtimallerden birisi olarak zikreder. Bk. er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXIX, 141. Türkçe Kur'an meallerinde ağırlıklı olarak ism-i fâil anlamının tercih edildiği görülmektedir.

(bk.<http://www.kuranmeali.com/ayetkarsilastirma.asp?sure=56&ayet=2> 30.12.2012)

⁵⁰ es-Suyûtî, masdar yerine ism-i mef'ûl kullanılmasının (من سنن العرب) "Arapların yapageldikleri uygulamalardan" olduğunu belirtir. es-Suyûtî, *el-Muzhir*, I, 337-338. İbnü'l-Cevzî, Arapçada masdar yerine ism-i mef'ûl kullanımı ile ilgili olarak (دعه إلى يسره) -ki (دعه إلى يسره) anlamındadır- gibi örneklerin bulunduğu bilgisini vermektedir. Bk. Ebu'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî el-Bağdâdî, *Zâdu'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*, neşr. Dâru İbn Hazm, Beyrut 2002, s. 1460. Konuyla ilgili diğer örnekler için bk. İbn Fâris, *es-Sahîbî fî fikhi'l-luğa*, s. 180.

⁵¹ el-Kalem, 68/6.

⁵² ez-Zerkeşi, *el-Burhân*, s. 493; es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 75.

⁵³ Bk. Tâberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIII, 152; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, III, 392.

Kelimenin asli anlamında olduğunu söyleyenlerin bir kısmı (بَايْكُم) ifadesinin başındaki (ب) cer harfinin zaid⁵⁴ olduğu ve tekid ifade ettiğini, anlamın da (بَايْكُم) “hanginiz mecnunsunuz” şeklinde olduğunu söylemektedirler.⁵⁵

Diğer bir gruba göre ayetteki (الْمُتُّونُ) ism-i mefulu masdar anlamında kullanılmıştır ve (الجنون) “delilik” anlamı ifade etmektedir. Buna göre mana (بَايْكُم) “Delilik hanginizde” şeklinde olmaktadır. et-Taberî de bu görüşü tercih ettiğini belirtmektedir.⁵⁶

5. İsm-i mef'ûl yerine ism-i fâil kullanımı

Arapçada ism-i fâil yerinde ism-i mef'ûl kullanılmaktadır.⁵⁷ Kur'an-ı Kerim'de de aynı uygulama mevcuttur.

Suyutî ve diğer bazı müfessirlere göre; (خُلِقَ مِنْ مَاءٍ دَافِقٍ) ayetinde⁵⁸ (دَافِقٍ) ism-i fâili (مدفوق) “atılmış” yani ism-i mef'ûl anlamında kullanılmıştır.⁵⁹ Ferra, ayetin izahı sadedinde, Hicaz halkının (سِرِّ كَاتِمٍ), (هَمِّ نَاصِبٍ) ve (لَيْلٍ نَائِمٍ) örneklerinde olduğu üzere çoğu defa sözlerinde ism-i fâili, ismi-i meful manasında kullandıklarını söylemektedir.⁶⁰

Kelime ile ilgili farklı yorumlar ise şöyledir:

1. Halil b. Ahmed ve Sibeveyh, (دَافِقٍ) kelimesinin (تَامِرٍ) ve (لَايِنٍ) kelimeleri gibi ism-i mensub olduğunu ve (ذِي دَفْقٍ) manasına geldiğini söylemişlerdir.

⁵⁴ Kur'an'daki cer harfleri için zâid ifadesinin kullanılmasını uygun görmeyenler zaid yerine sâla kelimesini tercih etmektedir.

⁵⁵ Bk. en-Neysâbüri, *el-Vasîl*, IV, 335; el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XXI, 145; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhîl*, VIII, 303; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, III, 392. eş-Şevkânî, diğer görüşleri de nakletmekle birlikte bu görüşü tercih etmektedir. Bk. eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, V, 355.

⁵⁶ Tâberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIII, 155; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhîl*, VIII, 303 (Dahhâk, el-Hasen ve el-Ahfeş'in görüşü olarak). el-Kurtubî, bu görüşü (قِيلَ) “denilmiştir” ifadesiyle nakleder. Bk. el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XXI, 145. İbnu'l-Cevzî, kelimenin asli anlamında olduğu veya masdar manasında olduğu şeklindeki iki farklı görüşü tercih belirtmeksizin nakletmekte ayrıca Arapçada masdar yerine ism-i mef'ûl kullanılan örneklere yer vermektedir. Bk. Ebu'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahman b. Ali İbnu'l-Cevzî el-Bağdâdî, *Zâdu'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, neşr. Dâru İbn Hazm, Beyrut 2002, s. 1460. Türkçe Kur'an çevirilerinde ayete her iki anlama göre de meal verildiği görülmektedir. (bk.<http://www.kuranmeali.com/ayetkarsilastirma.asp?sure=68&ayet=6> 29.12.2012)

⁵⁷ Arapçada ism-i fâilin ism-i mef'ûl anlamında kullanılması ile ilgili örnekler için bk. İbn Fâris, *es-Sahîbî fi fıkhi'l-luğa*, s. 168; es-Seâlibî, *Fıkhü'l-luğa*, s. 492; es-Suyûtî, *el-Muzhir*, I, 335.

⁵⁸ et-Târik, 86/6.

⁵⁹ el-Begavî, *Meâlimu't-tenzil*, s. 1399; ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 492; es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 76; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, V, 559. Ebû Hayyân ve el-Âlusî, bu görüşü (قِيلَ) “denilmiştir” ifadesiyle naklederler. Bk. Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhîl*, VIII, 449; el-Âlusî, *Rûhu'l-meânî*, XXX, 97.

⁶⁰ eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, V, 559.

2. Kelime ism-i fâil manasındadır ve (ماء) kelimesine isnadı mecazendir.⁶¹

Yine (لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَجِمَ) ayetinde⁶² (عَاصِمٌ) kelimesi (معصوم) anlamında ve (أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا مِمَّا) ayetinde⁶³ de (أَمِنًا) kelimesi (مأمونا فيه) anlamındadır ki ism-i fâil sigası ism-i mef'ûl anlamında kullanılmış olmaktadır.⁶⁴

6. İsm-i fâil yerine ism-i mef'ûl kullanımı

Arap dilinde ism-i fâil yerine ism-i meful kullanılması bilinen hususlardandır.⁶⁵

Bazı müfessirlere göre; (إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًا) ayetindeki⁶⁶ (مَأْتِيًا) kelimesi (آتيا) anlamındadır. Yani ism-i meful, ism-i fâil anlamında kullanılmıştır.⁶⁷

Kelimenin ism-i meful anlamında olduğunu ifade edenler de mevcuttur.⁶⁸ et-Taberî'nin naklettiğine göre Kufe ekolüne mensup bazı nahivciler, ayette (آتيا) değil (مَأْتِيًا) denildiğini ve (مَأْتِيًا)'nin de burada (الذي يأتي) "gelen" anlamında olduğunu söylemişlerdir. İzahları da şöyledir: Sana gelen herşeye aynı zamanda sen de gelmiş olursun. Nitekim elli yaşında olduğunu ifade etmek için (أتيت على) diyebileceğin gibi (أتت عليّ خمسون سنة) de diyebilirsin ki her ikisi de doğrudur.⁶⁹ Bu nahivcilere göre kelime ism-i fail yerinde kullanılmamıştır, ism-i mefuldür. Ancak fiilin anlamı gereği ism-i fail ile ism-i meful sonuç itibariyle aynı anlamı ifade etmiş olmaktadır.

Ebû Hayyan gibi müfessirler, (أتى) fiilinin anlamıyla ilgili ihtimallerden biri olarak, fiilin (فعل) anlamında ve ayetteki (مَأْتِيًا) kelimesinin de (مفعولا) anlamında

⁶¹ Bk. el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXX, 97. Türkçe Kur'an meallerinde genellikle ism-i meful anlamı tercih edilerek çeviri yapılmıştır. Az sayıdaki mealde ism-i fail anlamı verildiği de görülmektedir. (Bk. <http://www.kuranmeali.com/ayetkarsilastirma.asp?sure=86&ayet=6> 30.12.2012)

⁶² Hûd, 11/43.

⁶³ el-Ankebût, 29/67.

⁶⁴ İbn Fâris, *es-Sahîbî fî fihhi'l-luğa*, s. 168; es-Seâlibî, *Fıkhü'l-luğa*, s. 492; ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 492; es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 76.

⁶⁵ Örnek için bk. es-Seâlibî, *Fıkhü'l-luğa*, s. 492; es-Suyûtî, *el-Muzhir*, I, 335; es-Seyyid Muhammed Murteza el-Huseynî Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, Kuveyt 1965, II, 267.

⁶⁶ Meryem, 19/61.

⁶⁷ el-Begavî, *Meâlimu't-tenzîl*, s. 806; ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 492; es-Semerkindî, *Bahru'l-ulûm*, II, 328; es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 76. el-Kurtubî, bunu el-Katabî'nin görüşü olarak nakleder. Bk. el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 478. ez-Zemahşerî ve er-Râzî bu görüşü (جل) "denilmiştir ki" diye rek aktarmaktadırlar. Bk. Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidî't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fî vucûhi't-te'vil*, neşr. Mektebetu'l-Abikân, Riyad 1998, IV, 34; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXI, 237.

⁶⁸ el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 478.

⁶⁹ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XV, 575. el-Kurtubî de bu görüştedir. Bk. el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 478.

olabileceğini söylemektedirler.⁷⁰ Buna göre bu müfessirler de kelimenin ism-i meful anlamında olduğunu kabul etmekte, yalnız fiile farklı bir anlam yüklemektedirler.

Yine (وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا) ayetinde⁷¹ (مَسْتُورًا) kelimesinin (ساترا) anlamındaki ism-i fâil yerine kullanıldığı görüşünde olan müfessirler mevcuttur. Bazı müfessirler ise bunun "gözlerden gizlenmiş, kimsenin fark etmediği" anlamında hakiki manada kullanıldığı, mecazen ism-i fâil yerinde olmadığı görüşündedir.⁷² Meşhur dil bilgini el-Ahfeş, ayetteki (إِنَّكَ لَمَسْتُومٌ وَمِيمُونَ) denilerek (شائمٌ ويامن) kastedilmesi örneklerinde olduğu gibi ism-i fâilin bazen ism-i meful sigasında olabildiğini ifade etmektedir.⁷³

7. (مَفْعُول) sigasının (فَعِيل) yerinde kullanımı

ez-Zerkeşi ve es-Suyûti'ye göre, (وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَى رَبِّهِ ظَهِيرًا) ayetinde⁷⁴ (ظَهِيرًا) kelimesi (مظهورا فيه) anlamında kullanılmıştır.⁷⁵

(فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوَاهُمْ حَتَّى جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خَامِدِينَ) ayetinde⁷⁶ (حَصِيدًا) kelimesi (فَعِيل) vezninde ve (مفعول) anlamındadır. Bu vezin (مفعول) anlamında olduğunda müfred-tesniye ve cemisi müsavi olmaktadır. Ayette de bu sebeple cemi gelmesi gerektiği yerde müfred olarak gelmiştir.⁷⁷

8. Müfred, tesniye ve cemi sigalarının birbirleri yerine kullanılması

a) Tesniye yerine müfred kullanılması

Tesniye yerinde müfred kullanımı Arapçada var olan uygulamalardanır.⁷⁸

Müfredin tesniye yerine kullanılmasına örnek olarak şu ayet verilebilir: (وَاللَّهُ (يُرْضُوهُمَا) anlamındadır. Mü-

⁷⁰ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhîd*, VI, 191. ez-Zemahşeri de bunu ayetle ilgili muhtemel anlamlardan biri olarak nakleder. Bk. ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf*, IV, 34.

⁷¹ el-İsrâ, 17/45.

⁷² Bk. el-Begavî, *Meâlimu't-tenzîl*, s. 744; ez-Zerkeşi, *el-Burhân*, s. 492; es-Suyûti, *el-İtkân*, II, 76; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, III, 321.

⁷³ eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, III, 321.

⁷⁴ el-Furkân, 25/55.

⁷⁵ ez-Zerkeşi, *el-Burhân*, s. 492; es-Suyûti, *el-İtkân*, II, 76. İncelediğimiz tefsirlerde es-Suyûti ve ez-Zerkeşi'nin bu yaklaşımlarını destekleyen bir açıklamaya rastlayamadık.

⁷⁶ el-Enbiyâ, 21/15.

⁷⁷ es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, II, 364; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XVII, 17.

⁷⁸ Bk. İbn Fâris, *es-Sâhibî fî fıkhi'l-luga*, s. 166; es-Suyûti, *el-Muzhir*, I, 334.

⁷⁹ et-Tevbe, 9/62.

fessirler bunu genellikle, Allah'ın ve Rasulünün rızası birbirinden ayırlamayacak şekilde olduğundan, ikisinin rızası tek olarak kabul edilerek müfred siga kullanılmıştır, şeklinde açıklamaktadırlar.⁸⁰

Benzer bir şekilde (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنَّهُ وَاتَّبِعُوا مَن تَشَاءُونَ) ayetinde⁸¹ de Rasulüne itaat Allah'a itaatla eşdeğer olduğundan (وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُمَا) değil de (وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ) denilmiştir.⁸² Müfessirlerin bir kısmının izahı bu şekilde olmakla beraber farklı yaklaşımlar da vardır. et-Taberî, (وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ) ifadesindeki (ه) zamirinin Hz. Peygamber'i (s.a.) gösterdiğini ve anlamın da “emir ve yasaklarına aykırı davranarak Allahın rasulüne sırt çevirmeyin” şeklinde olduğunu ifade etmektedir.⁸³ er-Râzi de yüzçevirme Allah'tan değil peygamberden olabilir gerekçesi ile zamirin Hz. Peygamber'e ait olduğu görüşündedir.⁸⁴ Bu yaklaşımlara göre müfred zamir tesniye zamir yerinde kullanılmış olmamaktadır.

(هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ) ayetindeki⁸⁵ (قَدَرَهُ) ifadesinde de benzer durum söz konusudur. Müfessirler, burada (وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ) ayetinde olduğu gibi ay ve güneşten bahsedildikten sonra ikisi kastedilerek birisinin zikredilmiş olabileceği gibi ikinci bir ihtimal olarak sadece ayın kastedilmiş de olabileceğini söylemektedirler. et-Taberî birinci ihtimal için şu beyti de delil göstermektedir: (رَمَانِي بِأَمْرِ كُنْتُ مِنْهُ وَوَالِدِي... بَرِيًّا، وَمِنْ جَوْلِ الطَّوِيِّ رَمَانِي)⁸⁶ İkinci yoruma göre tesniye yerine müfred kullanımı söz konusu olmamaktadır.

⁸⁰ el-Bagavî, *Meâlimu't-tenzil*, s. 30; el-Kurtubî, *el-Câmi' X*, 285; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhîd*, V, 65; es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 76. el-Kurtubî'nin ve Ebû Hayyan'ın ve naklettiklerine göre; Sibeveyh'in bu konudaki yaklaşımı ise şu şekildedir: Burada (والله أحق أن يرضوه، ورسوله أحق أن يرضوه) takdirinde iki cümle söz konusu olup ikincisinin kendisine delalet etmesinden dolayı birinci cümle hafzedilmiştir. Bk. el-Kurtubî, *el-Câmi'*, X, 284; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhîd*, V, 65. Sibeveyh'in bu yaklaşımına göre ayette tesniye yerine müfred kullanımı değil, hafz söz konusudur. Sibeveyh, *el-Kitâb* adlı eserinde bu tür kullanımlara tahsis ettiği bâbda Kays b. el-Hatîm'in (نحن بما عندنا وأنت بما ... عندك راضٍ والرأي مختلف) beytini de delil göstermekte ve tesniye veya cemi yerine müfred kullanılmıştır şeklinde bir izah getirmektense hafz olduğunu ifade etmenin daha iyi olduğunu söylemektedir. bk. Amr b. Osman b. Kanber Sibeveyh, *el-Kitâb*, neşr. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2009, I, 123-125. es-Suyûtî, iki kişinin işinin ikisinden birisine nispet edilmesinin Arapların yaptıkları uygulamalardan (من سنن العرب) olduğunu belirtir. Bk. es-Suyûtî, *el-Muzhir*, I, 334. İbn Fâris bu ayete (باب نسبة الفعل إلى أحد اثنين وهو لهما) “İki varlığa ait fiilin onlardan birisine nispet edilmesi” başlığı altında yer vermektedir. Bk. İbn Fâris, *es-Sâhibî fi fikih'l-luga*, s. 166.

⁸¹ el-Enfâl, 8/20.

⁸² el-Kurtubî, *el-Câmi'*, IX, 481.

⁸³ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XI, 97.

⁸⁴ er-Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, XV, 148.

⁸⁵ Yûnus, 10/5.

⁸⁶ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XII, 118-119; el-Bagavî, *Meâlimu't-tenzil*, s. 594; Kurtubî, *el-Câmi'*, X, 455.

b) Cemi yerine müfred kullanılması

(إِنَّ الْإِنْسَانَ لِفِي حُسْرٍ) ayetinde⁸⁷ (الْإِنْسَانَ) kelimesi “insanlar” anlamında cemi yerine kullanılmıştır. Bu durum hemen peşinden gelen ayetteki (إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ) istisnasından anlaşılmaktadır.⁸⁸ et-Taberî, “Araplar bazen çoğul yerine tekil lafız kullanırlar ve o tekil lafız o cinsin kapsamına giren bütün fertleri ifade eder” demektedir ve bu tür kullanıma Arapların (ما أكثر الدرهم في أيدي الناس) ifadesinin örnek olduğunu söylemektedir.⁸⁹ et-Taberî ayrıca (ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى) ayetinde⁹⁰ (الَّذِي أَحْسَنَ) ayetinde⁹⁰ tek bir kişi kastedilmediği halde neden müfred ism-i mevsul getirilerek (عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ) ifadesi kullanıldığı sorusunu cevaplandırırken de Arapların cemi yerine müfred getirme uygulamalarının olduğunu ve bunu özellikle kapsama dâhil bütün öğeleri kastettikleri (الَّذِي) ism-i mevsulü ve (ال) takılı müfred kelimelerde yaptıkları bilgisini ilave eder.⁹¹

Kur’an-ı Kerimde müfred kelimenin cemi yerinde kullanıldığı diğer bazı ayetler de şunlardır:

(وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ) ayetinde⁹² (عَدُوًّا) kelimesi (أعداء) anlamındadır. (هَلْ آتَيْكَ حَدِيثٌ ضَيْفٍ أَبْرَاهِيمَ الْمُكْرَمِينَ) ayetinde⁹³ (ضَيْفٍ) kelimesi (أَوْ الطِّفْلِ) sıfatından da anlaşıldığı üzere (ضيوف) yerinde kullanılmıştır. (الَّذِينَ لَمْ يَنْظُرُوا عَلَىٰ عُرُوفَاتِ الْنِسَاءِ) ayetinde⁹⁴ (الطفل) kelimesi (الأطفال) anlamındadır. (كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حَلًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ) ayetinde⁹⁵ de cemiler için kullanılan (كُلُّ) tekidinden anlaşıldığı üzere (الطَّعَامِ) kelimesi (الأطعمة) anlamında kullanılmıştır.

c) Müfred yerine tesniye kullanılması

Arapçada bilinen uygulamalardan birisi de müfred yerine tesniye kullanılmasıdır.⁹⁶

⁸⁷ el-Asr, 103/2.

⁸⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIV, 614; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, s. 1586; es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 76.

⁸⁹ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, VIII, 556-557.

⁹⁰ el-En'âm, 6/14.

⁹¹ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, IX, 674. İbn Fâris konuyu (باب الواحد يراد به الجمع) “Kendisiyle çoğul kastedilen tekil” başlığı altında incelemektedir. Bk. İbn Fâris, *es-Sahibi fi fıkhi'l-luga*, s. 161. es-Seâlibî ve es-Suyûtî de konuyu ele alır ve ayetlerden örnekler zikrederler. Bk. es-Seâlibî, *Fıkhul-luga*, s. 489; es-Suyûtî, *el-Muzhir*, I, 333.

⁹² el-Enâm, 6/112.

⁹³ ez-Zâriyât, 51/24.

⁹⁴ en-Nûr, 24/31.

⁹⁵ Âl-i İmrân, 3/93.

⁹⁶ İbn Fâris, *es-Sahibi fi fıkhi'l-luga*, s. 166-167; es-Seâlibî, *Fıkhul-luga*, s. 490-491; es-Suyûtî, *el-Muzhir*, I, 334-335.

(الْقِيَا) tesniye sigası yerine (الْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ) ayetinde⁹⁷ müfred sigası yerine (الْقِيَا) tesniye sigası kullanılmıştır.⁹⁸

Ayette (الْقِيَا) şeklinde tesniye sigası kullanılması tefsirlerde şu şekillerde izah edilmektedir.

1. Bazı dil bilginleri tekil ve çoğul şahıslara verilen emirlerde tesniye (ikil) sigası kullanılmasının Arapların yapı geldikleri uygulamalardan olduğunu ifade etmişlerdir.⁹⁹ Nitekim cahiliye şairlerinde de ikile seslenme çok yaygın uygulamalardır. Bu konuda İmriu'l-Kays'ın şu beyti örnek verilebilir: خَلِيلِي مُرَّابِي عَلِيَّ أُمِّ (قفا نبك من ذكرى حبيب ومنزل) Aynı şairin¹⁰⁰ نُقِصَ لُبَانَاتِ الْفُؤَادِ الْمُعَذَّبِ de benzer bir kullanım vardır.¹⁰¹ İbn Kesîr, bu görüşü aktardıktan sonra bunun Haccac tarafından da kullanıldığını belirtir ve Haccac'ın (يا حرسى، اضربا عنقه) sözünü nakleder.¹⁰²

2. Hitap, (وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ) şeklindeki yirmi birinci ayette geçen “sâik” ve “şehide” veya cehennem bekçilerinden iki meleğedir yani ayette müfred için tesniye kullanımı söz konusu değildir.¹⁰³

3. Kelimenin sonundaki elif tekid nunundan dönüşmüş eliftir. İbn Kesîr bunun makul olmayan bir izah tarzı olduğunu ifade eder.¹⁰⁴

⁹⁷ Kâf, 50/24.

⁹⁸ es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 76.

⁹⁹ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXI, 437 ; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXVIII, 165; el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XIX, 447; el-Alûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXVI, 185 el-Kurtubî bu görüşün sahipleri olarak Halil b. Ahmed ve Ahfeş isimlerini telâffuz etmektedir. Bu dil bilginleri Arapçada tek bir şahsa (ويلك ازحلاها وازجراها) (أطلقاه) ve (خذاه) şekillerinde hitapların mevcut olduğunu ifade etmektedirler. Bk. a. y. Meşhur dil bilgini el-Ferra, Arapların neden müfredde ikil sigasıyla hitap ettiklerinin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır: Araplar genellikle seferlere üç kişi olarak çıkıyorlardı. Bu sebeple de aralarındaki hitap genellikle bir kişinin diğer ikisine (tesniyeye) hitabı şeklinde oluyordu. Bu durum sözlerde ve şiirlerde sıkça kullanılarak adet halini aldı. Bk. el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XIX, 447; es-Semerkindî, *Bahru'l-'ulûm*, III, 271-272. İbn Fâris de el-Ferra ile aynı izahı yapmaktadır. Bk. a.y. es-Seâlibî bunu dil bilginlerinden bir grubun görüşü olarak verir. Bk. Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf Ebû Zeyd es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-hisân fî tefsiri'l-Kur'ân*, neşr. Dâru İhyâi't-turâsi'l-'Arabî, Beyrut 1997, V, 287.

¹⁰⁰ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXI, 438.

¹⁰¹ es-Semerkindî, *Bahru'l-'ulûm*, III, 272.

¹⁰² İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII, 376.

¹⁰³ es-Semerkindî, *Bahru'l-'ulûm*, III, 271; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, V, 101; Alûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXVI, 185. Ebû Hayyân yukarıdaki diğer görüşleri naklettikten sonra hitabın iki meleğe olduğunu ve zahir anlamın dışına çıkılmasını gerektirecek bir durumun olmadığını belirtir. Bk. Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhîr*, VIII, 125. İbn Kesîr'e göre de zâhir anlam budur. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII, 376.

¹⁰⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII, 376. Tekid nunundan dönüştüğü görüşü için ayrıca Bk. el-Alûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXVI, 1851. el-Kurtubî bu görüşü (قيل) “denilmiştir” diyerek nakletmektedir. Bk. el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XIX, 448

4. (الْقِيَا) ifadesi (الْقِيَا) anlamındadır.¹⁰⁵

5. Ayette geçen (القرين) kelimesi ikil anlamında olabilir. Buna göre; (الْقِيَا) kelimesi de mana dikkate alınarak söylenmiş olur.¹⁰⁶

Görüldüğü üzere bazı müfessirler ayette müfred yerine tesniye kullanıldığı kanaatindedirler ve bunun nedenini izah etmeye çalışmaktadırlar. Diğer bazılarına göre ise ayette tesniyeye hitap söz konusudur ve müfred yerinde tesniye kullanımı mevcut değildir.¹⁰⁷

d) Cemi yerine tesniye kullanılması

Arapçada bilinen uygulamalardan birisi de cemi yerine tesniye kullanılmasıdır.¹⁰⁸

Suyûtî'nin ifade ettiğine göre; (ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ) ayetinde¹⁰⁹ (كَرَّتَيْنِ) kelimesi (كرات) anlamındadır. Zira gözün ümidini kesmesi ancak çok defa bakmayla hâsıl olur.¹¹⁰

Pek çok müfessir, ayetteki (كَرَّتَيْنِ) ifadesine (مرة بعد أخرى) “birinin ardından diğeri ile/peşi peşine” anlamına geldiğini ifade etmektedirler.¹¹¹ el-Âlûsî, iki kez anlamında olmadığını öyle olması halinde tesniyenin zahir anlamı dışına çıkmış olacağını söyler.¹¹² ez-Zemahşerî ve er-Râzî gibi bazı müfessirler bunun Arapça-

¹⁰⁵ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXVIII, 165; es-Semerkandî, *Bahru'l-'ulûm*, III, 272; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXVI, 185. Semerkandî bunu (يقال) “denilirki” şeklinde aktarmaktadır. el-Kurtubî bunun el-Müzenî ve el-Müberred'in görüşü olduğunu belirtir. Bk. el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XIX, 448.

¹⁰⁶ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXI, 437.

¹⁰⁷ Türkçe Kuran meallerine de bu görüş ayrılıklarının yansdığı görülmektedir. (الْقِيَا) ifadesi bazı meallerde “atın” şeklinde genel bir ifade ile karşılanır, diğer bazılarında “siz ikinin”, “ey iki görevli melek” “ey iki melek” gibi ifadelerle hitabın meleklerle olduğu şeklindeki görüşün tercihi yansıtılmaktadır. Bazı meallerde de “atın atın cehennem” şeklinde tesniye elifinin fiilin tekrarına delalet ettiği şeklindeki görüş yansıtılarak tercüme yapılması yoluna gidilmiştir. (bk. <http://www.kuranmeali.com/ayetkarsilastirma.asp?sure=50&ayet=24> 28.12.2012).

¹⁰⁸ es-Seâlibî, bu konuya (في إجراء الاثنتين مجرى الجمع) başlığı altında yer vermektedir. Bk. es-Seâlibî, *Fikhu'l-luga*, s. 493.

¹⁰⁹ el-Mülk, 67/4.

¹¹⁰ es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 76. Aynı görüş için bk. Tâhir b. Âşur, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXIX, 19. Tâhir b. Âşur burada diğer tefsirlerde göremediğimiz bir izah daha yapmaktadır ki o da şudur: Burada (كَرَّتَيْنِ) kelimesi kullanılmış, (مرتين) veya (تارتين) denilmemiştir. Bunun sebebi (كَرَّتَيْنِ) kelimesinin “iki defa” anlamında kullanılmasının çok yaygın olmasıdır. Bu ayette olduğu gibi “iki kere” değil de “çok kere” anlamının olduğu bir yerde bu kelimenin kullanılması mutlak tekrar anlamının daha zahir olduğunu göstermektedir. Kur'an-ı Kerim'de (الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ) (el-Bakara, 2/229) ayetinde olduğu gibi “iki kez” manası kastedilen yerlerde ise (مَرَّتَانِ) kelimesi kullanılmaktadır. Bk. a.y.

¹¹¹ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIII, 121; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXX, 59; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 345; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXIX, 7.

¹¹² el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXIX, 7.

daki (ليك وسعديك) türü ifadelerle benzediğini yani çok kez meydana gelme anlamını içerdiğini ifade ederler.¹¹³ Bazı müfessirler ise (مرتين) “iki kez” anlamında yani tesniye olarak kullanıldığını söylemektedir.¹¹⁴ Tahir b. Âşur ise Arapçadaki bu tür ifadelerin sayı değil tekit ifade ettiğini belirtmektedir.¹¹⁵

e) Müfred yerine cemi kullanılması

(اِجْعُنِ) ifadesi (اِجْعُونِ) ayetinde¹¹⁶ (حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ) anlamındadır.¹¹⁷

Ayette neden çoğul sigası kullanıldığı hakkındaki farklı görüşler tefsirlerde şu şekilde ifade edilmektedir:

1. Muhataba (Allah Teala) tazim gereği çoğul sigası kullanılmıştır. Tazim amaçlı olarak müfrede cemi sigasıyla hitap Araplar tarafından bilinen bir kullanımdır.¹¹⁸

2. Önce (رَبِّ) ifadesiyle Allah’a hitap edilmiş sonra (اِجْعُونِ) ifadesi ile melekler muhatap alınmıştır.¹¹⁹

3. (اِجْعُونِ) fiilinin sonundaki cemi zamiri fiilin tekrarlandığını gösterir. Buna göre anlam, (ارجعني ارجعني ارجعني) şeklindedir.¹²⁰

¹¹³ ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf*, VI, 171; er-Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, XXX, 59; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, V, 345. İbn Kesir de “pek çok kez bakma” anlamında olduğunu ifade etmektedir. Bk. İbn Kesir, *Tefsir*, VIII, 197

¹¹⁴ İbn Kesir, bunun Katade'nin görüşü olduğunu belirtir. Bk. İbn Kesir, *Tefsir*, VIII, 197; el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XI, 116; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, III, 386. İzah sadedinde “insan bir kez baktığı şeydeki kusuru anlayamaz ve ancak bir kez daha bakınca anlayabilir”, denilmektedir. Bk. el-Kurtubî, XI, 116; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, III, 386.

¹¹⁵ Tâhir b. Âşur, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, IV, 89. Türkçe Kuran meallerinde (كْرَتَيْنِ) ifadesi hakiki anlamıyla alınıp “gözünü iki kez daha çevir” şeklinde yapılan tercümelemler olduğu gibi, mecazî anlam tercih edilerek “tekrar tekrar çevir” şeklinde yapılan çeviriler de yer almaktadır. (bk. <http://www.kuranmeali.com/ayetkarsilastirma.asp> 30.12.2012)

¹¹⁶ el-Mu'minûn, 23/99.

¹¹⁷ es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 76-77.

¹¹⁸ el-Begavî, *Meâlimu't-tenzil*, s. 887; er-Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, XXIII, 121; el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 85; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, II, 421; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, III, 678; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XVIII, 63. es-Semerkandî bu görüşe (يقال) “denilir ki” şeklinde yer vermektedir. İbn Fâris, es-Seâlibî ve es-Suyûtî, bunu (من سنن العرب) diyerek aktarmaktadırlar. Bk. İbn Fâris, es-Sahibî fi fihhi'l-luga, s. 162-163; es-Seâlibî, *Fıkhul-luga*, s. 489-490; es-Suyûtî, *el-Muzhir*, I, 333.

¹¹⁹ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XVII, 108; el-Begavî, *Meâlimu't-tenzil*, s. 887; er-Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, XXIII, 121; el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 86; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, II, 421. el-Âlûsî, bu görüşü “(قيل) denilmiştir ki” şeklinde aktarmaktadır. Bk. el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XVIII, 63.

¹²⁰ el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 86; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, III, 678. Her iki müfessir de “(قيل) denilmiştir ki” şeklinde aktarmaktadır. el-Âlûsî, bunun el-Mâzinî'nin görüşü olduğunu belirtir. Bk. el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XVIII, 63.

Tefsirlerde genellikle birinci görüşün benimsendiği görülür. Buna göre tazim amaçlı olarak cemi sigası müfred yerine kullanılmış olmaktadır.¹²¹

(فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ) ayetinde¹²² (الْمَلَائِكَةُ) kelimesinin Cebrail anlamında olduğu yani ceminin müfred yerine kullanıldığı ifade edilmiştir.¹²³ et-Taberî, “(الْمَلَائِكَةُ) kelimesinin çoğul olduğu ve bu tür bir kullanımın nasıl caiz olacağı” şeklinde bir itiraz gelirse buna Arap dilinde bu tür kullanımlar olduğu şeklinde cevap verilebileceğini ifade eder ve buna dair örnekler verir: Arapça’da (خرج فلان على بغال البُرد) denir, hâlbuki adam bir tek deveye binmektedir. Yine bir gemiye binen kimse için (فلان ركب السفن) denebilir. (ممن سمعتَ هذا الخبر). “Bu haberi kimden duydun” sorusuyla muhatab olan birisi de bir kişiden duyduğu halde (الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ (من الناس)) “insanlardan” diye cevap verebilir. et-Taberî (النَّاسُ) ayetinde de¹²⁴ (النَّاسُ) kelimesinin tek bir kişi anlamında olduğunun söylendiği bilgisini de ilave etmektedir. et-Taberî bununla birlikte yukarıdaki ayette hakiki anlamın yani “melekler” anlamının da muhtemel olduğunu belirtir.¹²⁵ Bu sonuncu ayette (النَّاسُ) kelimesinin hakiki anlamında olduğunu kabul eden müfessirler de vardır.¹²⁶

(يُنزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادَةٍ) ayetinde de (الْمَلَائِكَةُ) kelimesinin Cebrail anlamında olduğu yani ceminin müfred yerine kullanıldığı ifade edilmiştir.¹²⁸

¹²¹ Türkçe Kur’an-ı Kerim meallerinde de ayete bu birinci görüş tercih edilerek anlam verilmiştir. Bk. <http://www.kuranmeali.com/ayetkarsilastirma.asp?sure=23&ayet=99> (30.12.2012).

¹²² Âli İmrân, 3/39.

¹²³ es-Semerkandî, *Bahru’l-ulûm*, I, 264; es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 76-77. Ebû Hayyân bunu cumhurun görüşü olarak verir. Bk. Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-muhît*, II, 464.

¹²⁴ Âli İmrân, 3/173.

¹²⁵ et-Taberî, *Câmiu’l-beyân*, V, 364-365. el-Kurtubî de Arapçada tek bir kişiyle ilgili söylenen sözün cemi sigası kullanılarak ifade edilmesinin bilinen bir husus olduğunu ifade ederek (الملائكة) kelimesi ile Cebrâil kastedildiğini söyleyen görüşleri nakleder. Bk. el-Kurtubî, *el-Câmi’*, V, 113.

¹²⁶ er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, VIII, 37; el-Kurtubî, *el-Câmi’*, V, 113; İbn Kesir, *Tefsîr*, II, 149. Türkçe Kur’an meallerinde Âli İmrân suresi otuz dokuzuncu ayetinin mealinde hakiki anlamın yani “melekler” ifadesinin tercih edildiği görülmektedir.

Bk. <http://www.kuranmeali.com/ayetkarsilastirma.asp?sure=3&ayet=39> (01.01.2013)

¹²⁷ en-Nahl, 16/2.

¹²⁸ es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 76-77. er-Râzî, bunun İbn Abbas’ın görüşü olduğunu belirtir ve Vâhidî’nin eğer bir kişi bir topluluk içerisinde lider konumundaysa kendisinden çoğul olarak söz edilmesinin caiz olduğu şeklindeki görüşünü aktarır. Bk. er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, XIX, 224.

f) Tesniye yerine cemi kullanılması

es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 77, (ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا) ayetinde¹²⁹ (طَائِعِينَ) kelimesinin tesniye yerine kullanıldığını belirtmektedir.¹³⁰

Ayette neden (طَائِعِينَ) kelimesinin kullanıldığı hususunda tefsirlerde yer alan yorumlar şu şekildedir:

1. Hitap her ne kadar yer ve göğe olmuş olsa da cevapta içerlerinde yaratılmış olan şeylerle beraber geldikleri kastedilerek (طَائِعِينَ) çoğul ifadesi kullanılmıştır.¹³¹

2. Hitaba muhatap kabul edildikleri için kendilerine akıl muamelesi yapılmış ve akıllı varlıklar için kullanılan cem-i müzekker salim formu tercih edilmiştir.¹³²

3. (السماء) yedi kat semayı içerdiği için (طَائِعِينَ) ifadesi çoğul olarak gelmiştir. Nitekim hemen peşinden gelen ayette (فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ) denilmektedir.¹³³

(فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِإِخْوَتِهِ السُّدُسُ) ayetinde¹³⁴ (إِخْوَةٌ) kelimesi (أخوان) anlamındadır.¹³⁵ İki veya daha fazla kardeş anlamına gelir. Eğer çoğul anlamına gelseydi üçten az kardeş olması durumunda annenin payının 1/6ya düşmemesi gerekirdi. Hâlbuki İbn Abbas dışında cumhur iki kardeşin olması halinde de annenin payının düşeceği hususunda görüş birliği halindedir. Ayrıca, iki için de çoğul denilebilmektedir.¹³⁶ et-Taberî, (أخوان) yerine (إِخْوَةٌ) denilmesinin nasıl caiz olabileceği şeklindeki muhtemel bir soruya cevap olarak bunun Arap dilinde örnekleri olan bir kullanım olduğunu belirtir¹³⁷ ve şu örneklerin bu kabilden olduğunu ilave eder: Arapçada (ضربت من عبد الله وعمرو رؤوسهما، وأوجعتُ منهما ظهورهما) ifadesi kullanılır ve bu ifade (ظهريهما) ve (رأسيهما) şeklinde tesniye kullanılarak söylenmesinden daha fazla yaygındır. Ona göre; her ne kadar Ferazdak'ın (بِمَا فِي فُرَادَيْتِنَا مِنْ)

¹²⁹ Fussilet, 41/11.

¹³⁰ es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 77.

¹³¹ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XX, 391; el-Begavî, *Meâlimu't-tenzil*, s. 1147; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, III, 178. el-Begavî, (مجازه: أتينا بما فينا طائعين) ifadesini kullanmaktadır.

¹³² İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, s. 1254; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, IV, 666; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XIV, 103.

¹³³ Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXIV, 248.

¹³⁴ en-Nisâ, 4/11.

¹³⁵ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, VI, 464; el-Begavî, *Meâlimu't-tenzil*, s. 280; es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 77.

¹³⁶ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, VI, 464-465; Begavî, *Meâlimu't-tenzil*, s. 280.

¹³⁷ Aynı hususu vurgulayan İbn Fâris, konuyu (باب الجمع يراد به واحد واثنان) "kendisiyle tekil ya da ikil kastedilen çoğul" başlığı altında ele almaktadır. İbn Fâris, *es-Sahibî fî fikhî'l-luğa*, s. 161-162.

فَوَادِنَا) beytindeki (الشُّوقِ وَالْهَوَى... فَيَبْرَأُ مِنْهَا ضُفُؤَادِ الْمُسَعَّفُ tesniye kullanımı da mümkünse de cemi kullanılması daha fasihtir.¹³⁸

Yine (فَلُوبِكُمْمَا) kelimesi (قلباكما) anlamında kullanılmıştır.¹⁴⁰ el-Kurtubî bunu, et-Taberî'nin yukarıdaki izahına benzer tarzda, iki şeyden bahsederken çoğul sigalarıyla söylemelerinin Arapların âdeti olduğu şeklinde izah eder ve (وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا) ayetindeki¹⁴¹ (أَيْدٍ) kelimesinin de aynı şekilde çoğul getirildiğini ilave eder.¹⁴² eş-Şevkânî ise konuya Arapların tek bir lafızda iki tesniyeyi bir araya getirmekten hoşlanmadıkları (تستكره) şeklinde bir açıklama getirmektedir.¹⁴³

9. Mâzî ve muzârî fiillerin birbirlerinin yerine kullanılması

a) Gelecek zaman (istikbal) sigası yerine geçmiş zaman (mazi) sigası kullanılması

Bu tür bir kullanımın gerekçesi ilerde kesin olarak gerçekleşecek olmaktır. (آتَى أَمْرَ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ) ayetinde¹⁴⁴ (آتَى) fiili (ستأني) anlamında kullanılmıştır. Fiilin bu anlamda olduğu ayetteki (فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ) ifadesinden anlaşılmaktadır.¹⁴⁵ er-Râzî, Arapça'da ilerde vukuu kesin olan şeylerden gerçekleşmiş gibi bahsedilmesinin mutad bir durum olduğunu ifade eder ve yardım isteyen ve yardımın gelmesi de yakın olan kimseye (قد جاءك الغوث فلا تعجز) "Yardım geldi, korkma" denilmesinin buna misal olduğunu belirtir.¹⁴⁶

¹³⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, VII, 465-466.

¹³⁹ en-Tahrim, 66/4.

¹⁴⁰ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, VI, 466; İbn Fâris, *es-Sahibî fi fihki'l-luğa*, s. 162; es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 77.

¹⁴¹ el-Mâide, 5/38.

¹⁴² el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XXI, 84.

¹⁴³ eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, V, 333. er-Râzî, (ولفظ الجمع قد يستعمل في الاثنين) "Bazen tesniye için cemi sigası kullanılır." demektedir. Bk. er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, VII, 164. Tâhir b. Âşûr da, bir başka ayetin tefsiri çerçevesinde (على أن العرب تعدل عن التننية كثيراً...) "*Arapların çoğu kez tesniye kullanmayıp cemi kullandıkları üzere...*" izahını yapar ve bu ayetteki durumun da aynı olduğunu söyler. Bk. Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, IX, 94.

¹⁴⁴ en-Nahl, 16/1.

¹⁴⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XIX, 223; İbn Kesir, *Tefsîr*, IV, 476; es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 77; Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XIV, 96. el-Kurtubî, her ikisinin de vukuunun kesin olması sebebiyle Allah Teala'nın mazi veya muzari sigasıyla haber vermesi arasında bir fark yoktur, der. Bk. el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XII, 266.

¹⁴⁶ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XIX, 223. İbn Fâris ve es-Seâlibî, mazi yerine muzari ve muzari yerine mazi kullanılmasına dair ayetler ve şiir örneklerine yer verirler. Bk. İbn Fâris, *es-Sahibî fi fihki'l-luğa*, s. 167; es-Seâlibî, *Fikhu'l-luğa*, s. 491-492. es-Suyûtî, mazi yerine muzari, muzari yerine mazi kullanılmasını (من سنن العرب) "Arapların yapageldikleri uygulamalardan" olarak nitelendirmektedir. Bk. es-Suyûtî, *el-Muzhir*, I, 335.

(وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ) ayetinde¹⁴⁷ (نُفِخَ) fiili (seynfih) anlamındadır. Zira ayet kıyamette sûra üfürülmesinde söz etmektedir.¹⁴⁸ Kur'an-ı Kerim'in pek çok başka ayetinde de bu fiil yine istikbal manasında mâzî olarak kullanılmıştır.¹⁴⁹ (وَنَادَى أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رَجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ) ayetinde¹⁵⁰ de (نَادَى) fiili (seynadi) manasında kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de ahiret ahvalinden bahseden pek çok ayette¹⁵¹ aynı şekilde mâzî kullanılmıştır ki bununla ilerde vuku bulacağı kesin olduğuna bir işaret söz konusudur.

b) Mâzî yerine muzârî fiil kullanımı

Bu tür kullanımlarda devam ve sürekliliğin ifade edilmesi hedeflenmektedir. Sanki bu fiiller vaki bulmuş ve devam etmektedir. (أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ) ayetinde¹⁵² (تَأْمُرُونَ) ve (تَنْسَوْنَ) muzârî fiilleri mâzî anlamında kullanılmıştır.¹⁵³

(فَقَرِيحًا كَذَّبْتُمْ وَقَرِيحًا تَقْتُلُونَ) ayetinde¹⁵⁴ (تَقْتُلُونَ) fiili (qatlam) anlamındadır.¹⁵⁵ ez-Zemahşeri, bu ifade ile (وقريحا تقتلونهم بعد) “*bir grubu da daha sonra öldüreceksiniz*” anlamının da ihtimal dâhilinde olduğunu ve bununla Hayber'deki Hz. Peygamber'i zehirleme girişimlerine işaret olabileceğini ifade etmektedir.¹⁵⁶ el-Âlûsî, burada muzârî fiil kullanılmasında birkaç ihtimalin söz konusu olabileceğini söyler. Muzârî fiil geçmiş zamanda işlenen bu korkunç fiili aktarmak ve zihinde canlandırmak için kullanılmış olabileceği gibi¹⁵⁷ daha önceki ayet sonlarına (fasılalara) uyum amaçlı kullanılmış da olabilir. Bir diğer ihtimal de muzârînin hakiki anlamına yani şimdiki zamana delalet etmesidir. Buna göre anlam “siz şu anda da aynı durumdasınız, Muhammed (s.a.)'i öldürmeye çabalyorsunuz” şeklinde olur. Âlûsî bu üçüncü ihtimali söyledikten sonra geçmişte bazı peygamberlerin öldürülmüş olmasının buradaki

¹⁴⁷ ez-Zümer, 39/68.

¹⁴⁸ es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 77; Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXIV, 64. İbn Âşûr, muzari yerine mazi kullanımının mecazen olduğunu belirtir. Bk. a.y.

¹⁴⁹ Bk. el-Kehf, 18/99, el-Mu'minûn, 23/101, Yâsin, 36/51, Kâf, 50/20, el-Hâkka, 69/13.

¹⁵⁰ el-A'râf, 7/48.

¹⁵¹ Bk. el-Enbiyâ, 21/1; el-Kamer, 54/1.

¹⁵² el-Bakara, 2/44.

¹⁵³ es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 77.

¹⁵⁴ el-Bakara, 2/87.

¹⁵⁵ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, II, 226; el-Begavî, *Meâlimu't-tenzîl*, s. 48; el-Kurtubî, *el-Câmi'*, II, 246; es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 77; Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, I, 598.

¹⁵⁶ ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf*, I, 294.

¹⁵⁷ (وعبر بالمضارع حكاية للحال الماضية واستحضاراً لصورتها لفظاً وواقعياً واستعظاماً)

fiilin şimdiki zaman anlamında olmasına engel teşkil etmeyeceğini de ilave etmektedir.¹⁵⁸

10. İhbarî ve inşâî ifadelerin birbirlerinin yerinde kullanılması

a) İhbârî ifadenin inşâî ifade yerinde kullanılması

Emir, nehiy, talep veya dua anlamı içeren inşâî ifade yerine iş olmuş da haberi veriliyor gibi ihbarî cümle kullanılmasının temel amacı işin yapılmasına teşvihtir. ez-Zemaşerî, emir veya nehiy kastedilerek ihbarî ifade kullanılmasının emir ve nehiy sigalarının açık olarak kullanılmasından daha belîğ bir anlatım tarzı olduğunu ifade eder. (وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ) ayeti¹⁵⁹ "Anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler" anlamında olmakla birlikte asıl kastedilen anlam, "Anneler, çocuklarını iki tam yıl emzirsinler."dir.¹⁶⁰ el-Begavî ve er-Râzî gibi müfessirler, buradaki ihbarî ifade emir anlamındadır, ancak emir vücut değil mendupluk ifade etmektedir, derler.¹⁶¹ Bazı müfessirler, mübalağa ifade etmesi için haber şeklinde gelmiş emir olduğunu belirtmişlerdir. Onlara göre; buradaki emir anneden başka emzirecek yoksa vücut, varsa mendupluk ifade eder.¹⁶² et-Taberî ayetin anneye emzirmeyi zorunlu kılmadığı kanaatindedir.¹⁶³

Vücut ifade edip etmediği noktasında farklı görüşler olsa da ayetteki (يُرْضِعْنَ) ifadesinin lafzen haber manen emir olduğu noktasında müfessirler hemen hemen görüş birliği halindedirler.

(لِيَتَرَبَّصْنَ) "beklerler" fiili (يَتَرَبَّصْنَ) ayetinde¹⁶⁴ de (وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ) "beklesinler" anlamındadır.¹⁶⁵ Zira boşanmış kadınların iddet beklemeleri zorunluluktur. Ayette geçen ve tekili (قُرْءٍ) olan (قُرُوءٍ) müşterek kelimesinin anlamları arasında yapılan tercihe göre beklemenin temizlik dönemleri mi yoksa adet dönemlerimi dikkate alınarak yapılacağı konusunda fıkıh bilginleri arasında

¹⁵⁸ el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, I, 318. Birinci ve üçüncü ihtimaller er-Râzî tarafından, birinci ve ikincisi ise İbn Âşûr tarafından da ifade edilmektedir. Bk. er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, III, 191; Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, I, 598.

¹⁵⁹ el-Bakara, 2/233.

¹⁶⁰ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, s. 223; el-Kurtubî, *el-Câmi'*, IV, 107; ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 494; es-Suyûtî, *el-Itkân*, II, 77.

¹⁶¹ el-Begavî, *Meâlimu't-tenzîl*, s. 137; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, VI, 126.

¹⁶² el-Kurtubî, *el-Câmi'*, IV, 107; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, I, 117; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, II, 145.

¹⁶³ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, IV, 199.

¹⁶⁴ el-Bakara, 2/228.

¹⁶⁵ el-Begavî, *Meâlimu't-tenzîl*, s. 132; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, s. 137; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, VI, 92; ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 494; es-Semerkeşî, *Bahru'l-ulûm*, I, 207; es-Suyûtî, *el-Itkân*, II, 77.

ihtilaflar olmakla birlikte beklemenin zorunlu olduğu noktada görüş birliği söz konusudur. Yani ayetteki (يَتَرَبَّصْنَ) fiili bütün bilgiler tarafından emir olarak anlaşılmıştır.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا ()¹⁶⁷ (لَا يَمْسُئُهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ) ¹⁶⁶ (وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ) ¹⁶⁸ (تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ) ¹⁶⁹ (قَالَ لَا تَتْرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَعْفُزُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ) ve ¹⁶⁸ (تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ) de ihbarî ifadeler inşâî anlamında kullanılmıştır.¹⁷⁰

b) İnşâî ifadenin ihbârî ifade yerinde kullanılması

İhbarî ifade yerine inşâînin kullanılması ya da tam tersi Araççada var olan uygulamalardandır. er-Râzî haber anlamında emir kullanımına örnek olarak Kuseyyir'in şu beytini örnek vermektedir: (لَدِينَا وَلَا مَقْلِيَةَ)¹⁷¹ (إِنْ تَقَلَّتْ

es-Suyutî, (فَلْيَمْدُدْ) emr-i gâib¹⁷² (فُلٌ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَنُ مَدًّا) ayetinde¹⁷² sigası (يَمْد) yani muzârî fiil anlamında kullanılmıştır, demektedirler.¹⁷³ el-Kurtubî, (فَلْيَمْدُدْ) kelimesinin lafzının emir manasının ise haber olduğunu ifade etmekte ve anlamın (من كان في الضلالة مده الرحمن مدا) şeklinde olduğunu belirtmektedir.¹⁷⁴ Pek çok diğer müfessir de haber manasında olduğunu ifade etmektedir.¹⁷⁵ Taberî, ayeti (فَلْيَطْوَلْ لَهُ اللَّهُ فِي ضَلَالَتِهِ، وَلِيَمَلْهُ فِيهَا إِمْلَاءً) şeklinde şerh etmekte yani (فَلْيَمْدُدْ) kelimesinin aslî anlamında olduğunu ifade etmektedir.¹⁷⁶

(إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ) ayetinde¹⁷⁷ de (لَنْحْمِلَ) kelimesi ayetteki (أَتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ) ifadesinden anlaşıldığı üzere (وَنَحْنُ حَامِلُونَ) anlamındadır.¹⁷⁸ Zira yalan ancak

¹⁶⁶ el-Bakara, 2/272.

¹⁶⁷ el-Vâkıa, 56/79.

¹⁶⁸ el-Bakara, 2/83.

¹⁶⁹ Yûsuf, 12/92.

¹⁷⁰ es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 77. er-Râzî, haber ile emrin birbirine yakın ve birinin yerine diğerinin kullanılmasının güzel/uygun olduğunu (يحسن) söylemektedir. Bk. er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XVI, 90-91.

¹⁷¹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XVI, 91.

¹⁷² Meryem, 19/75.

¹⁷³ es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 77.

¹⁷⁴ el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 504.

¹⁷⁵ el-Begavî, *Meâlimu't-tenzîl*, s. 811; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 48; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, s. 137; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXI, 248; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, III, 43; ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 493; es-Semerkindî, II, 331; Şevkanî, III, 478; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XVI, 126. ez-Zemahşerî ikinci ihtimalin de dua anlamı olduğunu ifade eder. Bk. a.y.

¹⁷⁶ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XV, 614.

¹⁷⁷ el-Ankebût, 29/12.

¹⁷⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XVIII, 367; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, III, 252; İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI, 240; ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 494; es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 77. el-Begavî, Ferrâ'nın (لَنْحْمِلَ) ifadesinin lafzının inşâî, anlamının ihbarî olduğu ve (فَلْيَلْفِهِ الْبُيُوتُ بِالسَّاحِلِ) (Tâhâ, 20/39) ayetinde de aynı durumun söz konusu olduğu görüşünü naklettikten sonra, emir anlamında yani haki-

ihbarî olarak varid olur. el-Kevâşî birinci ayetle ilgili olarak haber anlamındaki emir, haber üslubu kullanılmasından daha belîğ bir anlatım ifade eder, zira bağlayıcılık anlamı katar demiştir. Tıpkı Arapların (إِنْ زَرْتَنَا فَلْنَكْرِمَكَ) "Bizi ziyaret edersen sana ikram edelim" sözünde olduğu gibi ki bu sözle ikram etmelerinin zorunlu olduğunu vurgulamak isterler. İbn Abdisselâm da, emir zorunluluk ifade eder, burada haber zorunluluk noktasında emre benzetilmiştir, demektedir.¹⁷⁹

SONUÇ

Arapçada bir kelime yerine aynı kökten türemiş bir başka kelimenin kullanımını bilinen uygulamalardandır. Bu tür kullanımlar İbn Fâris'in (v. 395/1004) *es-Sahibi fi fıkhu'l-luga'sı*, es-Seâlibî'nin (v. 429/1038) *Fıkhu'l-luga'sı*, es-Suyutî'nin (v. 911/1505) *el-Muzhir'i* gibi dilbilimle alakalı klasik eserlerde ele alınmış ve Arapların yapageldikleri uygulamalar (min suneni'l-'Arab) olarak nitelendirilmiştir. Mecaz-ı mürselin bir türü olarak kabul edilen bu uygulama ile çoğu kez daha vurgulu ve etkili bir anlatım yapılması hedeflenmektedir.

Kur'an-ı Kerim incelendiğinde onda da bu tür uygulamaların yer aldığı görülür. Bu meyanda ism-i fâil anlamında ism-i meful, ism-i meful anlamında masdar kullanımı vb. uygulamalar Kur'an-ı Kerim'de şahit olunan hususlardır. Bunlardan bazılarının bir veya iki kez, bazılarının ise sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'deki bu uygulamaların on başlık altında toplanarak incelenmesi mümkündür. Yalnız Kur'an'da bir kelimenin bir başka kelime yerinde kullanıldığı ifade edilen ayetler incelendiğinde pek çoğunda kelimenin aslı anlamında kullanılmasının da anlamı değiştirmeyeceği veya aslı anlamıyla kelimenin ayete uygun olduğu görülmektedir. Hakikî anlamın asıl ve mecazın da hakiki anlam müteazzir olduğunda başvuru bir yol olduğu genel prensibi göz önünde bulundurulduğunda bu tür yerlerde mümkün olduğunca hakikî anlamın tercih edilmesi gerektiği söylenebilir.

Mecaz-ı mürselin, aynı kökten gelen kelimelerin birbirleri yerinde kullanılması şeklindeki bu türü özellikle Kur'an tefsir ve tercümelerinde mutlaka göz önünde bulundurulması gereken önemli bir husus teşkil etmektedir. Nitekim Türkçe Kur'an-ı Kerim meallerinin bir kısmında ayet çevirilerin bu husus dikkate alınarak yapıldığı görülmektedir.

ki anlamda olduğu şeklinde bir görüşün de bulunduğunu belirtir. Bk. el-Begavî, *Meâlimu't-tenzîl*, s. 993.

¹⁷⁹ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 494; es-Suyutî, *el-İtkân*, II, 78

Kaynakça

- el-Âlûsî, Ebu'l-fazl Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmûd, *Rûhu'l-meânî*, neşr. Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî, Beyrut ty.
- el-Antâkî, Mahmûd "el-'Alâka", *Mecmûatu mutûn fi 'ilmi'l-beyân*, tah. İlyas Kaplan, neşr. Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 2010.
- el-Arnâsî, Fahrüddîn b. Seyyid Molla Abdullah, "el-İstinâre fi'l-istiâre", *Mecmûatu mutûn fi 'ilmi'l-beyân*, tah. İlyas Kaplan, neşr. Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 2010.
- el-Begavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mesûd, *Meâlimu't-tenzil*, neşr. Dâru İbn Hazm, Beyrut 2002.
- el-Cârim, Ali-Mustafa Emin, *el-Belagatu'l-vâzıha*, neşr. Dâru'l-fikr, Beyrut 2006.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endulîsî, *el-Bahru'l-muhît*, neşr. Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 1993.
- el-Hâşimî, es-Seyyid Ahmed, *Cevâhiru'l-belaga fi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedi'*, neşr. Mektebetu'l-Âdâb, Kahire 2005.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, neşr. Dâru't-Tûnisiyye li'n-neşr, Tunus 1984.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâluddin Abdurrahman b. Ali el-Bağdâdî, *Zâdu'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, neşr. Dâru İbn Hazm, Beyrut 2002.
- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed İbn Fâris, *es-Sâhibî fi fikhî'l-lugati'l-'Arabiyyeti ve mesâilihâ ve suneni'l-'Arab fi kelâmihâ*, neşr. Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 1997.
- İbn Kesir, İmâduddîn Ebu'l-fedâ İsmail b. Ömer ed-Dimeşkî, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-'azîm*, neşr. Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut 1998.
- el-Kazvîni, Celaluddîn Muhammed b. Abdirrahman b. Ömer b. Ahmed b. Muhammed, *el-İzâh fi 'ulûmi'l-belâga*, neşr. Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Lübnan 2010.
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi' li-âyâti'l-ahkâm*, neşr. Müessesetu'r-Risale, Beyrut 2006.
- en-Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Medâriku't-tenzil ve hakâiku't-te'vîl*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984.
- en-Neysâbûrî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, neşr. Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 1994.
- er-Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddin Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-gayb*, neşr. Dâru'l-fikr, Beyrut 1981.
- es-Seâlibî, Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf Ebû Zeyd, *el-Cevâhiru'l-hisân fi tefsîri'l-Kur'an*, neşr. Dâru İhyâi't-turâsi'l-'Arabî, Beyrut 1997.
- es-Seâlibî, Ebû Mansur Abdülmelik b. Muhammed b. İsmail, *Fıkhü'l-luga ve esrâru'l-'Arabiyye*, Mısır ty.,

- es-Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, *Bahru'l-'ulûm*, neşr. Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1993.
- Sibeveyh, Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitâb*, neşr. Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 2009.
- es-Suyûtî, Celâluddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, Menşûrâtu zevi'l-kurbâ, yy. 1429.
- , *el-Muzhir fî ulûmi'l-luga ve envâ'ihâ*, neşr. Dâru't-Türâs, Kahire 2008.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, el-Fethu'l-kadîr el-câmiu beyne fenney er-rivâyeti ve'd-dirâyeti min ilmi't-tefsîr, tah. Abdurrahman Umeyra, yy 1994.
- et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed İbn Cerîr, *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*, neşr. Dâru'l-Hicr, Kahire 2001.
- ez-Zebîdî, es-Seyyid Muhammed Murteza el-Huseynî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, Kuveyt 1965.
- ez-Zemahşerî, Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fî vucûhi't-te'vil*, neşr. Mektebetu'l-Abikân, Riyad 1998.
- ez-Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, neşr. Dâru'l-hadîs, Kahire 2006.